

DE ACULEATEN (bijen en wespen) VAN DE SCHIEPERSBERG

(eerste deel)

door Br. V. LEFEBER

In de 63ste jaargang van dit Maandblad, nr. 9, pag. 156-160 heeft A. van Haperen een artikel gewijd aan dit gebied, waarin naast enkele opmerkingen over de terreingesteldheid en de vegetatie, vooral de waargenomen vogels besproken werden. Omdat Aculeaten over het algemeen echte zonnedieren zijn, zal het bos van de Schiepersberg in het hier volgende artikel buiten beschouwing blijven.

De groeve echter en ook de aanliggende kalkweiden zijn voor deze insekten een ideaal terrein. Er werden vanaf 1966 zeker 174 soorten aangetroffen. Omdat en de groeve zelf en ook het bos nog zeer jong zijn, $\pm$ 25 jaar, leek het mij interessant om de Aculeatenpopulatie die zich hier in die korte tijd gevestigd heeft te vergelijken met die van een ruim honderdjarige tuin in het Centrum van Maastricht, n.l. onze eigen Beyarttuin, gelegen op 500 m van het Vrijthof en 200 m van de beroemde oude verdedigingswerken, de „Bossche Fronten”. In die tuin werden door schrijver persoonlijk 142 soorten aangetroffen.

In de groeve van de Schiepersberg (zie kaartje) noem ik als gunstige factoren voor vestiging van Aculeaten:

- de beschutte ligging, want zelfs de op het Z.W. gelegen ingang is nog beschermd door een brede bosrand.
- de rijke vegetatie; al zou ik nu niet direct enkele zeldzame planten kunnen noemen.
- de afwisseling tussen nat en droog: in het voorste, smalle deel ligt nog een kleilaag, die heel lang vochtig blijft, terwijl het brede, achterste gedeelte een paar meter dieper is uitgegraven en de grond is daar zeer doorlatend en veel droger.
- de puinhellingen, onder langs de steile kalkwanden, zijn een ideale nestgelegenheid voor talrijke graafbijen en -wespen, evenals de lösslaag langs de

bovenrand en de leemresten in de aangesneden geologische orgelpijpen.

- zonnig struikgewas is overvloedig aanwezig.
- de kalkweide van de Koeberg lokt weer andere soorten.

In de Beyarttuin zijn behalve de overvloedige hoeveelheid bloeiende planten gedurende het hele jaar vooral van belang:

- de eeuwenoude muren, al zijn enkele de laatste jaren helaas gerestaureerd.
- het oude houtwerk, dat hier en daar aanwezig is, vooral in de oude stallen.
- de vele stapelmuurtjes van mergelblokken, waar-tussen het veilig wonen is.

Laten we samen enkele wandelingen maken naar de groeve-Schiepersberg.

Na elke wandeling geef ik een volledig lijstje van de in dat jaargetijde aangetroffen soorten.

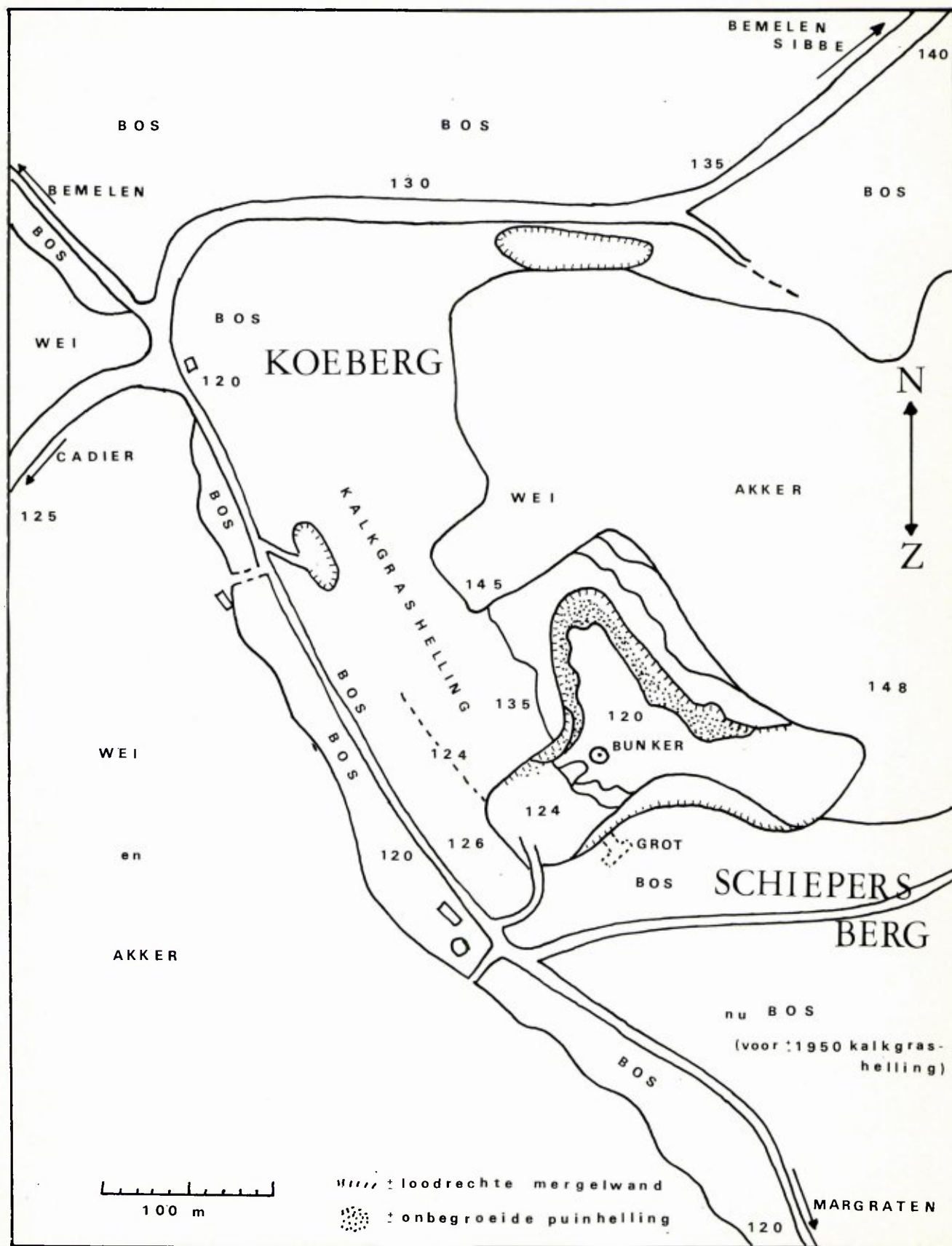
De soorten met een * zijn ook in de Beyarttuin waargenomen.

Achter elke soort vindt u:

- de door mij waargenomen vliegtijd (uiteraard niet alleen in dit terrein).
- de plant(en) waarop ik een ♀ in de groeve heb aangetroffen.
- tussen haakjes de plant(en) waarop ik de ♀♀ elders heb aangetroffen. Ik heb expres alleen de vliegplanten van de ♀♀ opgenomen, omdat de ♂♂ veel minder kieskeurig zijn. Andere auteurs doen het wel, maar daardoor wordt het beeld van het bloembezoek m.i. totaal vertekend.

Voorjaarswandeling

Eerste week van april. Het is nat in de groeve, althans in het voorste deel. In de vele plassen zijn vaak geelbuikpadjes aan te treffen. Er bloeit nog wat klein hoefblad, veel paardebloemen en madeliefjes. Verder wilg en wilde kers en op de bovenranden sleedoorn. Ook als de zon schijnt, zijn er zo vroeg in het jaar natuurlijk nog geen wespen te zien; dat zijn

zomerdieren. Maar voorjaarsbijtjes vliegen er al heel wat rond. Er is bijna geen bloempje te vinden, of er zit wel een bijtje op: veel groefbijen (*Halictus*), allemaal ♀ ♀, die overwinterd hebben. Ze verzamelen daar pollen in gezelschap van hun parasiet, de wespbij *Nomada sheppardana*. Ook zandbijtjes (*Andrenella*) bezoeken in grote aantallen deze vroegbloeiërs; er zitten enkele zeldzame soorten tussen. *Andrenella strohmei* is hier zelfs talrijk, terwijl in Nederland slechts enkele vindplaatsen bekend zijn. Hun parasiet is de wespbij *Nomada flavoguttata*, die ook heel gewoon is in de groeve.

Op dezelfde planten vinden we ook een groter zandbijtje, *Andrena bicolor* (bruin en zwart), dat bij vastpakken dadelijk herkenbaar is aan de sterke uiengeur. Zo heeft een nog groter broertje: *Andrena sabulosa*, die we ook in aantal aantreffen, maar dan vooral op de wilgekatjes, een muskusgeur. Pakt u die bij maar liever niet in de hand, want die kan wél door uw huis, als het tenminste een ♀ is; de ♂ ♂ hebben immers geen angel.

Nu we toch naar de wilgekatjes kijken in het lage deel van de groeve, of boven langs de N.O. rand: ook daarop zoemen heel wat bijen rond en niet alleen

Een gedeelte van het „werkterrein”.

(Foto: P. J. van Nieuwenhoven)

In de Beyarttuin: Noordmuur kapel vrm. klooster der Cellebroeders (± 1530) vóór de restauratie (1962). (foto: archief Beyart)

honingbijen. Vooral valt op een stevige rood en zwart behaarde metselbij, *Osmia cornuta*. Om de nestplaats te bereiken moeten we wel wat klimmen tegen de grote puinkegel aan de voet van de grote orgelpijp. In de lössresten, die zich daar bevinden, hebben de ♀♀ haar nestgang uitgegraven. De vrij grote gaatjes zijn duidelijk te zien en er zitten nog grotere gaten (± 1 cm) tussen. De bewoner daarvan, die wel op een kleine hommelt lijkt en graag op dovenetels vliegt, kondigt zich met luid gezoem aan: de sachembij, *Anthophora acervorum*.

Als we even rustig blijven staan, bemerken we tussen die vliegende zoemers ook nog enkele ongeveer evengrote bijen, die het heel wat stiller doen; dat is de rouwbij, *Melecta punctata*, die haar eitjes wil leggen in de nesten van *Anthophora*. Ook de boven-

genoemde *Andrenella strobmella* graaft haar nesten in dezelfde orgelpijp en zo zijn er nog een stel meer, maar dan in de zomer.

Eenmaal heb ik op dezelfde plek de wespbij *Nomada lathburiana* aangetroffen.

Dat moet wel haast een zwerfster van de nabijgelegen Bemelerberg (2 km) geweest zijn, want ze parasiteert bij de zandbijen *Andrena vaga* en *cineraria*, die ik geen van beide hier in de groeve ooit gezien heb. Maar de laatste is wel op de Bemelerberg een gewone soort.

Als we nog even terugkeren naar het bospad voor de groeve, dan vinden we vooral op paardebloem, nog een vrij grote zandbij: *Andrena humilis*; tenminste daar lijkt ze sprekend op. Toch is het voor ons al jaren een vraag, of we hier niet met een andere

soort te doen hebben, want in het hele land vliegt *A. humilis* veel later in het jaar. Zie hieronder. Natuurlijk vliegt er nog veel meer. En als men enkele jaren achtereen een paar van die voorjaarsbezoeken brengt, kan het lijstje er als volgt uitzien:

**Anthophora acervorum* L., 23.III-7.VI; op Labiaten, vooral hondsdrag/*Glechoma*/ en dovenetels/*Lamium-spec.*/; Nest in steile wanden.

**Melecta punctata* F., 18.IV-15.VI; op *Lamium-spec.* en zenegroen/*Ajuga*/; voedsel-parasiet bij de vorige soort.

**Nomada fabriciana* L., 23.III-22.VII; op wilg/*Salix-spec.*/, paardebloem/*Taraxacum*/, ereprijs/*Veronica*/; (Daslook/*Allium*/ en zinkviooltje/*Viola calaminare*/). Voedselparasiet bij *Andrena bicolor*, *angustior* en *chrysosceles*.

**Nomada flava* Pnz., 10.IV-26.V; op alles wat bloeit; parasiet bij *Andrena sabulosa* en *nigroaenea*. *Nomada flavoguttata* K., 25.III-30.VII (bovendien een ♀ op 20.VIII) op *Taraxacum* en Sleedoorn/*Prunus spinosa*/ en (bosbes/*Vaccinium*/); vliegt in twee generaties, maar de scheiding is niet aan te geven; het exemplaar van 20.VIII kan misschien wel op een derde generatie duiden; parasiteert bij kleine *Andrena*'s.

Nomada fucata Pnz., 12.IV-13.VI en 29.VI-27.IX; op madelief/*Bellis*/ en (Sleedoorn/*Prunus spinosa*/, *Potentilla*, *Lotus*, *Centaurea* en *Senecio-spec.*); parasiet bij *Andrena flavipes*.

Nomada lathburiana K., 1.IV-18.V; op *Prunus spinosa*; (*Vaccinium* en *Viola calaminare*); bij *Andrena vaga* en *cineraria*.

Nomada lepeletieri Pér., 19.IV-30.V + (2 ♂♂ te Bemelen op 29.VII.1968!!); op *Taraxacum* en *Tussilago*/klein hoefblad/; bij *Andrena gravida*.

**Nomada marshammella* K., 10.IV-4.VI en 17.VI-13.VIII; op *Bellis* en *Taraxacum*, verder op (*Vaccinium* en gulden roede/*Solidago*/); bij grote *Andrena*'s, als: *thoracica*, *pubescens* en *sabulosa*.

Nomada panzeri Lep., 8.IV-6.VI; op (*Prunus spinosa* en *Vaccinium*); zeer waarschijnlijk bij *Andrena varians*.

Nomada sheppardana K., 4.V-15.VII; (wel eens op *Viola calaminare* gezien te Plombières); verder uitsluitend bij de nesten van kleine *Halictus-spec.*

**Andrena bicolor* F., 8.III-8.V en 17.VI-16.VIII (+ 11.II.1975!!); zeer gewoon op alles wat bloeit, vooral *Salix*, Composieten, *Campanula*, *Glechoma*, (*Hyacinth*, *Reseda* en zinkboerenkers/*Thlaspi calaminare*/).

N.B. in 1975 vloog de soort al op 11.II! op de St.-Pietersberg.

**Andrena flavipes* Pnz., talrijk, 15.III-10.V en 8.VII-7.X, vooral op *Salix* en Composieten.

**Andrena fulva* Schrk., 23.III-27.V op *Salix*, (*Tussilago*, *Prunus spinosa*, Meidoorn/*Crataegus*/, scheefbloem/*Iberis*/, *Aucuba*, *Vaccinium* en paarse dovenetel/*Lamium purpureum*/).

Andrena gravida Imh., 30.III-2.VI; enkele exemplaren 24.VII-25.VIII (zie *Nomada lepeletieri*!!); op *Taraxacum*, (*Salix*, *Prunus spinosa*, duindoorn/*Hippophaë rhamnoides*/ en rode ogentroost/*Eufrasia odondites*/).

**Andrena haemorrhoa* F., een van onze gewoonste bijen, 4.IV-18.V; *Salix*, *Taraxacum*, braam/*Rubus*/, muurpeper/*Sedum acre*/ en (*Crataegus*).

Merkwaardig dat de parasiet, *Nomada ruficornis* noch in de groeve, noch in de Beyarttuin werd aangetroffen.

**Andrena helvola* L., 6.IV-8.VII; op *Prunus spinosa* en *Prunus-spec.*; verder op (*Salix*, *Crataegus*, *Vaccinium* en *Libanotis montana*).

Andrena humilis Imh., in de groeve en enkele andere plaatsen in Z.-Limburg, 12.IV-25.VI; elders 7.VI-12.VIII; op *Tussilago*, *Taraxacum*, (zinkboerenkers/*Thlaspi calaminare*/, boterbloem/*Rhanunculus acer*/, zevenblad/*Aegopodium*/, *Lotus*, bereklauw/*Heraclum*/, Gelderse roos/*Viburnum opulus*/ en Composieten). Een mogelijke parasiet van die vroege *humilis* werd nooit aangetroffen; van de zomersoorten zijn bekend: *Nomada femoralis* en *cinctiventris* Fr. = *stigma* auct. (nec F. = *cinnabarina* Mor.).

**Andrena minutula* K., 15.III-30.V en 25.VI-28.VIII; op *Salix*, *Tussilago*, *Taraxacum*, bereklauw,

/Heracleum/, (herik/Sinapis ervensis/, muur/Stellaria/Campanula, Solidago en biggenkruid/Crepis/); parasiet: *Nomada flavoguttata*.

Andrena minutuloides Perk., 12.IV-2.VI en 12.VII-27.VIII op *Taraxacum*, fluitekruid/*Anthriscus silvestris*/ en (*Heracleum*).

**Andrena nigroaenea* K., 27.III-20.IV op (*Salix*, *Taraxacum*, *Rubus*, *Reseda*, wondklaver/*Anthyllis*/ en koolzaad/*Brassica napus*/). Als parasiet noem ik *Nomada goodeniana* en *fulvicornis*.

Andrena pubescens Ol., 31.III-7.VI; op *Salix*, *Taraxacum*, *Crataegus*, (*Vaccinium* en vuilboom/*Frangula*/). Parasiet: *Nomada lineola*. Geen van deze laatste drie *Nomada*'s werd in de groeve aangetroffen.

**Andrena sabulosa* Scop., 24.III-20.VI, vooral op *Salix* en *Taraxacum*, verder op koolzaad/*Brassica napus*/, *Vaccinium* en engbloem/*Cynanchum*/; de variëteit *scoticus* ook eenmaal op *Bellis*.

Andrena strobmella Stöckh., 12.III-27.V en een ♀, 17.VI; op *Tussilago*, *Prunus spinosa*, *Prunus*-spec. en *Potentilla*; de ♂♂ bovendien op *Salix*; nestelt in de orgelpijp.

Andrenatibialis K., 28.III-13.VI; op *Salix*, *Tussilago* en *Taraxacum*; Parasiet: *Nomada lineola* K.

Andrena varians K., 31.III-25.V; op *Tussilago* en Groot hoefblad/*Petasites*/, *Ajuga*, (*Taraxacum*, *Salix*, *Prunus spinosa*, *Berberis*, *Crataegus*, en bergvlier/*Sambucus racemosa*/).

Van de groefbijen (*Halictus*) ziet men, zoals reeds gezegd, in het voorjaar alleen de overwinterde ♀♀; de ♂♂ komen pas veel later. De meeste soorten vliegen in twee generaties, waartussen nauwelijks een grens te trekken valt. In het late najaar ziet men van de tweede generatie nog de ♂♂ rondvliegen totdat de vorst invalt. De ♀♀ trekken zich bijtijds in de grond terug en overwinteren na de bevruchting. Voor deze voorjaarswandeling noem ik:

**Halictus continentalis* Bl., ♀♀: 8-12.IV en 1.VII-6.IX (en een ♀ op 6.XI);

♂♂: 12.VII-10.X; ♀♀ op *Taraxacum*, (*Viola calaminare*, *Carduus*, *Scabiosa*, kaasjeskruid/*Malva*/ en *Thlaspi calaminare*).

**Halictus calceatus* Sc., ♀♀: 28.III-12.IX; op *Taraxacum*, (*Salix*, gewone raket/*Sisymbrium officinale*/ en ijzerhard/*Verbena officinalis*/). ♂♂ van 20.IV-29.X; nest in de grond.

**Halictus fulvicornis* Nyl., ♀♀, 30.III-10.X; op *Bellis*, *Rubus*, *Aegopodium*, (*Potentilla*, fijnstraal/*Erigeron acer*/ en wilgeroosje/*Epilobium angustifolium*/). ♂♂ van 30.VI-15.X; ook op (*Mentha*-spec. en *Frangula*).

**Halictus laticeps* Schck., ♀♀ van 30.III-2.IX op *Taraxacum*, *Salix*, *Heracleum*, *Aegopodium*, *Thymus*, (*Allium*, *Solidago*). ♂♂ van 25.VI-29.IX.

**Halictus leucopus* K., ♀♀ van 25.III-30.IV? en 17.X? op *Bellis* en (muur/*Stellaria*/); ♂♂ van 16.VII-7.X.

**Halictus minutissimus* K., ♀♀ van 31.III-9.V en 13.VI-11.X; op *Taraxacum*, *Tussilago* en *Bellis*; ♂♂: 17.VII-20.IX?

Halictus minutus Schck., ♀♀ van 30.III-11.VI en 28.VI-28.VIII; op *Prunus spinosa*, *Scabiosa* en *Potentilla*; ♂♂ van 11.VII-24.X.

**Halictus morio* F., ♀♀ van 29.III-27.I en 15.VI-20.VII; op *Veronica*, (*Allium* en klaverzuring/*Oxalis*-spec./).

Aan de hommelse soorten (*Bombus* en *Psithyrus*) heb ik helaas te weinig aandacht besteed.

Vosrode zandbij (*Andrena fulva* Schrk.).